

Koncepcia cvičebnice tlmočenia

Marián Fedorko, Filozofická fakulta PU, marian.fedorko@unipo.sk

Kľúčové slová: didaktika výučby tlmočenia, cvičebnice a učebnice tlmočenia

Schlüsselwörter: Dolmetschdidaktik, Lehr- und Übungsbücher für Dolmetscher

Úvod

Nárast záujmu o didaktiku výučby tlmočenia išiel tak v celosvetovom ako aj v slovenskom meradle ruka v ruke s nárastom záujmu o translatológiu ako (relatívne) samostatnú vedu a predovšetkým s postupnou profiláciou vedy o tlmočení (Interpreting Studies, Dolmetschwissenschaft) s jej recipovaním špecifík tlmočnického výkonu a z neho vyplývajúcich nárokov na prípravu budúcich tlmočníkov. Osvojovanie si tlmočnických kompetencií je jednou z integrálnych ba až ťažiskových oblastí vedy o tlmočení. Práve z tejto oblasti čerpá teoretický a experimentálny výskum tlmočenia mnohé podnety a práve tu nachádza pôdu pre overovanie svojich hypotéz a ich aplikáciu. Nie je preto náhoda, že spolu s akademizáciou a inštitucionalizáciou prípravy budúcich tlmočníkov sa začínajú objavovať nie len práce s jednoznačnými didaktickými implikáciami, ale aj prakticky zamerané učebnice a cvičebnice tlmočenia.

Takýto trend môžeme pozorovať aj v slovenskom akademickom prostredí. Prvé cvičebnice tlmočenia sa objavujú už pred rokom 1989 a sú pochopiteľne koncipované ako didaktická pomôcka pre tlmočníkov z a do ruského jazyka (por. Jankovičová 1983). Neskôr sa objavujú aj cvičebnice pre iné pracovné jazyky a postupne sa pozornosť aspoň čiastočne upriamuje aj na špecifické tlmočnické kompetencie, či metodiku prípravy na tlmočnický výkon (por. Štefčík 2011). Hlavnou úlohou učebníc a cvičebníc tlmočenia by totiž malo byť práve zvyšovanie a zlepšovanie tlmočnických kompetencií. Pod tlmočnickými kompetenciami rozumieme komplex minimálne týchto štyroch základných zručností priamo súvisiacich s realizáciou ústnej translácie:

- jazyková kompetencia – dostatočné ovládanie pracovných jazykov teda minimálne dvoch: východiskového a cieľového a to vrátane špecifickej terminológie ku konkrétnej téme napr. konferencie
- kultúrna kompetencia – recipovanie rozdielov (väčšinou vo forme kultúrnych presupozícií) medzi cieľovou a východiskovou kultúrou z transkultúrneho hľadiska
- odborná-tematická kompetencia – základné oboznámenie sa a získanie prehľadu v téme, na ktorú bude obsahovo zameraný tlmočnický výkon
- špecificky tlmočnická kompetencia – ovládanie tlmočnických stratégií a techník (napr. komprimácia, anticipácia, segmentácia, technika tlmočnického zápisu, núdzové stratégie atď.), ktoré napomáhajú úspešnému zvládnutiu tlmočnického výkonu.

Jedným z prvoradých cieľov akademického vzdelávania a prípravy budúcich tlmočníkov je automatizácia jednotlivých, čiastkových procesov translácie, čo v konečnom dôsledku vedie ku zmenšeniu kognitívnej záťaže tlmočníka. V procese prípravy je obzvlášť dôležité "rešpektovať postup od jednoduchých k náročným textom, aby sa študenti zamerali na samotnú techniku tlmočenia a nie na problematickú apercepciu východiskového textu" (Bohušová 2009, 22). Teda didaktické modelovanie procesu tlmočenia, ktoré umožňuje definovanie a nácvik rôznych tlmočnických stratégií. Tie sa stávajú súčasťou kompetencie tlmočníka a konzekventným cvičením ich možno automatizovať. V príprave budúcich tlmočníkov musí byť výrazne akcentovaná potreba zohľadniť kognitívne procesy ako

rozpoznávanie vzorov, aktivácia poznatkov a pamäte, koordinácia kognitívnych kapacít, či monitoring.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že cvičebnice tlmočenia by mali byť zamerané práve na špecificky tlmočnickú kompetenciu – zlepšovanie a prehľbovanie kognitívnych predispozícií ako aj automatizáciu tlmočnických stratégií a techník. Získavanie jazykovej a kultúrnej kompetencie, aj keď sú pre tlmočníka extrémne dôležité, nemôže byť primárne a prvoplánovo hlavnou náplňou tlmočnických seminárov a cvičení, ale samostatných seminárov a prednášok. Podobne je to aj s odbornou-tematickou kompetenciou chápanou ako pripravenosť (terminologickú, vedomostnú atď.) na tlmočenie konkrétnych a často odborne špecifických tematických obsahov. Ani tá nie je predmetom „náviku“, čo však samozrejme neplatí o samotnej „technike“ efektívnej prípravy na tlmočnický výkon.

Zameranie doterajších cvičebníc tlmočenia

Väčšina cvičebníc tlmočenia, ktoré dosiaľ vyšli na Slovensku bola koncipovaná prevažne ako zbierka cudzojazyčných textov k rôznym témam, ktoré boli často usporiadané do tematických celkov s príručným glosárom. Nechtiac sa tak evokoval dojem, že jedným z kľúčových problémov didaktiky tlmočenia je nájdenie vhodného materiálu na tlmočenie (tu iba vo forme písaných textov – teda nie audio textov), čo je v dobe internetu takmer irelevantný problém tak pre vyučujúceho ako aj pre samotných študentov. Omnoho závažnejším problémom ako kumulovanie textov k nejakej téme je didaktická transformácia, či modifikácia textov pre zvolené didaktické ciele. Ako to konštatuje J. Štefčík: „z hľadiska motivácie nie je pri osvojovaní základov tlmočenia možné používať autentický materiál z praxe profesionálneho tlmočníka, ale radšej jeho didakticky modifikovanú verziu“ (Štefčík 2012, 373).

Cvičebnice koncipované ako tematické zbierky cudzojazyčných textov sa z metodického hľadiska veľmi podobajú cvičeniam na precvičovanie a upevňovanie slovnej zásoby k rôznym tematickým oblastiam. To v študentoch upevňuje mylnú domnienku, že najpodstatnejším ba až jediným rozhodujúcim faktorom úspešného tlmočnického výkonu je ovládanie relevantnej slovnej zásoby. Takéto glorifikovanie jazykovej kompetencie tlmočníka, ktorá je síce dôležitá, ale nie je jedinou kompetenciou, ktorou musí tlmočník disponovať, ide najmä na úkor technickej kompetencie – teda osvojovanie si samotných tlmočnických techník a stratégií ako aj rozvoj a prehľbovanie kognitívnych predispozícií.

Nanajvýš otázna je aj zamýšľaná cieľová skupina, pre ktorú majú byť takéto cvičebnice určené. Ak sú určené pre vyučujúcich tlmočnických disciplín, tak nie je úplne jasné, prečo sú tieto texty zverejnené a teda prístupné aj pre študentov? Tí by sa potom mohli na každý text dôkladne pripraviť, dokonca by si ho mohli doma pomaly preložiť a preklad možno aj naučiť naspamäť, čo je značne vzdialené bežnej tlmočnickej praxe. Celý tlmočnický výkon, nech by už mal akékoľvek oficiálne označenie (napr. seminár odborného konzekutívneho tlmočenia, či simultánne tlmočenie) sa potom posúva do kategórie „tlmočenie z listu“ či skôr „synchronizovaný preklad“. Ak by boli takéto cvičebnice primárne určené pre študentov tlmočníctva, je taktiež otázna ich funkcia. Môžu síce slúžiť ako určitá jazyková a obsahová príprava na tlmočnický výkon, ale takýto tematicky zameraný korpus textov, si môže študent v rámci svojej prípravy na tlmočnický výkon zostaviť na základe rešeršnej práce v internete aj sám a to dokonca v priebehu niekoľkých minút. Z tohto pohľadu by boli väčšou pomôckou úzko tematicky zamerané dvojjazyčné glosáre.

Ešte problematikejšie vyznieva tvrdenie, že takýto typ cvičebníc tlmočenia je určený najmä na precvičovanie tlmočenia doma, na akýsi domáci tréning tlmočenia. Problematickým je totiž fakt, že sú to písané a nie audio texty. Najskôr by ich teda musel niekto nahlas čítať a študent by sa s nimi nemal vopred oboznamovať, čo je síce predstava plauzibilná, ale predsa len trochu absurdná. A predovšetkým – takto by to mohol robiť s akýmkoľvek relevantným

korpusom textov a nie iba s určitými textami. Dokonca by zdôrazňovanie exkluzivity určitých verejne publikovaných, „kanonizovaných“ textov mohlo viesť až k tomu, že študenti by sa nezdokonaľovali vo svojich tlmočnických kompetenciách, ba dokonca by sa vlastne ani obsahovo nepripravovali na rôzne tematické oblasti, ale len na určitý vopred daný a nemenný korpus textov. Takto by vlastne ani nemali možnosť vybudovať a osvojiť si vlastné stratégie efektívnej prípravy na tlmočnický výkon.

Cvičebnice a učebnice tlmočenia, ktoré sa prezentujú najmä cudzojazyčnými textami sú už kvôli svojej „cudzojazyčnosti“ úzko zamerané len na študentov konkrétneho jazyka a nie na študentov tlmočenia vôbec bez ohľadu na jazyk. Zároveň je v nich implicitne zakomponované presvedčenie, že tlmočiť (či snáď aj prekladať) sa má len do materinského jazyka a tomu sa má prispôbiť aj didaktika výučby prekladu a tlmočenia. Tento názor, ktorý nachádza pomerne silné zastúpenie v didakticko-translatologických koncepciách vyrastajúcich z kultúrneho prostredia „veľkých“ jazykov (napr. angličtina, nemčina, francúzština), ale je v rozpore s praxou prekladu a tlmočenia v kultúrnych podmienkach tzv. „malých“ jazykov (ku ktorým slovenčina bezpochyby patrí), kde sa automaticky predpokladá schopnosť translácie oboma smermi – teda aj do cudzieho jazyka. Tento fakt by mala zohľadňovať aj didaktika a metodika tlmočenia zakomponovaná do prekladateľských kurikul.

Takto koncipované učebnice tlmočenia teda môžu prispieť ku zvyšovaniu jazykovej a čiastočne aj kultúrnej a odbornostno-tematickej kompetencie, avšak z pohľadu tlmočnickej praxe ako aj zoči-voči požiadavkám študentov tlmočenia neposkytujú primárne to najpodstatnejšie – pomôcku na zvyšovanie špecificky tlmočnickej kompetencie.

Cvičebnica tlmočnických kompetencií

V slovenskom akademickom prostredí doteraz chýba cvičebnica tlmočenia, ktorá by bola zameraná na nácvik špecificky tlmočnických kompetencií. Ako to komentuje M. Melicherčíková v súvislosti s konzekutívnym tlmočením: doteraz chýba „didaktický a pedagogický materiál obsahujúci komplexný súbor cvičení a odporúčaní zameraných na techniky potrebné pre nácvik konzekutívneho tlmočenia“ (Melicherčíková 2012, 361 - 362). Čiastočnou výnimkou je inovatívna a podnetná „Cvičebnice pro rozvíjení kognitivních dovedností tlmočníků“ vydaná v roku 2011 v Ostrave, kde je spoluautorka Soňa Rábeková (v súčasnosti Hodeková), ktorá pôsobí na UKF v Nitre.

Cvičebnica koncipovaná ako pomôcka pre nácvik tlmočnických kompetencií by mala pokrývať tieto oblasti:

- techniky a cvičenia zamerané na rozvoj psychických a kognitívnych¹ čiastkových kompetencií – cvičenia na koncentráciu, rozštiepenie pozornosti, pamäťové cvičenia (a obzvlášť na spracovanie čísiel, reálií a vlastných mien), cvičenia zamerané na deverbalizáciu informácií (napr. parafrázovanie) atď.
- odporúčania a cvičenia na rozvoj rétorických schopností a produktívnej fázy procesu tlmočenia – napr. rečová a ideačná fluencia a pod.
- cvičenia zamerané na nácvik základných tlmočnických stratégií – inferenčné stratégie, anticipácia, kondenzácia, komprimácia, segmentovanie, stratégie pre zvládanie krízových situácií atď.
- odporúčania pre nácvik tlmočnickej notácie – základné pravidlá a korpus najpoužívanejších symbolov, tlmočnicke analýzy textov a komentované ukážky tlmočnických zápisov
- popis základných pravidiel a odporúčaní pre efektívnu prípravu na tlmočnický výkon ilustrovanú na konkrétnom príklade

- opis významu a koncepcia tzv. simulovaných konferencií pre prípravu konferenčných tlmočníkov (konkrétny príklad organizácie a priebehu simulovanej konferencie na vopred stanovenú tému).

Didakticky by takáto cvičebnica mala byť zameraná práve na prípravné fázy výučby tlmočenia v akademických kurikulumoch a teda na postupné osvojovanie a automatizáciu jednotlivých, čiastkových tlmočnických zručností v rámci špecificky tlmočnickej kompetencie a nie na samotné výkonové tlmočenie rôznych tém a následnú analýzu translátov, čo je typický postup pri neskorších fázach výučby tlmočnických disciplín v prekladateľských kurikulumoch, teda najmä na druhom, magisterskom stupni akademického vzdelávania. Vhodnosť postupného osvojovania si jednotlivých tlmočnických kompetencií ako aj postupné zvyšovanie náročnosti (tak technickej ako aj obsahovej) má aj svoje didakticko-psychologické opodstatnenie. Študenti takto nezažívajú pocit frustrácie, keď sú hneď na začiatku a bez akejkoľvek prípravy konfrontovaní s výkonovým tlmočením, čo môže viesť až ku vytvoreniu akéhosi psychického bloku („ja nikdy nebudem vedieť tlmočiť!“) a dôvody pre relevantnosť takéhoto postupného budovania tlmočnickej kompetencie sú opísané aj v odbornej literatúre zameranej na problematiku výučby a didaktiky tlmočenia. Aj slovenskí teoretici tlmočenia jasne zdôrazňujú, že "tlmočnický výcvik sa uskutočňuje v dvoch častiach - v rámci prípravnej a hlavnej etapy" (Bohušová 2009, 21) a táto premisa by mala byť zohľadnená jednak v prekladateľsko-tlmočnických kurikulumoch ako aj v didaktike metodike prípravy budúcich tlmočníkov.

Poznámky

¹ Termín „kognitívny“ sa tu nepoužíva v prísne psychologickom zmysle – teda v súvislosti s vedomými poznávacími funkciami – ale v širšom zmysle, ktorý zahŕňa aj emocionálne a zmyslové stránky spracovania informácií a podnetov ako aj celkovej audio-vizuálnej apercpcie.

Literatúra

- BOHUŠOVÁ, Z. 2009. *Neutralizácia ako kognitívna stratégia v transkultúrnej komunikácii. Lingvistické analógie*. Banská Bystrica: DALI-BB, 2009. ISBN 978-80-89090-55-6
- ŠTEFČÍK, J. 2012. Základy tlmočenia alebo ako didakticky začať. In: *Preklad a kultúra 4* (ed. Gromová, E.; Kusá, M.), Nitra – Bratislava: UKF, Ústav svetovej literatúry SAV, 2012. ISBN 978-80-558-0143-8, s. 372 – 380
- MELICHERČIKOVÁ, M. 2012. Cvičenia podporujúce nácvik konzekutívnych tlmočnických zručností. In: *Preklad a kultúra 4* (ed. Gromová, E.; Kusá, M.), Nitra – Bratislava: UKF, Ústav svetovej literatúry SAV, 2012. ISBN 978-80-558-0143-8, s. 361 – 371
- ŠTEFČÍK, J. 2011. *Metodická príprava na súdne tlmočenie*. Nitra: UKF, 2011. ISBN 978-80-558-0000-4
- RÁBEKOVÁ, S.; RACLAVSKÁ, J.; VILÍMEK, V. 2011. *Cvičebnice pro rozvíjení kognitivních dovedností tlumočníků*. Ostrava: Filozofická fakulta OU, 2011. ISBN 978-80-7368-593-5
- JANKOVIČOVÁ, M.; MEDLENOVÁ, S. 1983. *Cvičebnica z ruského konzekutívneho tlmočenia*. Bratislava: Univerzita Komenského 1983
- OPALKOVÁ, J. 2011. *Konzekutívne tlmočenie I*. Prešov: Prešovská univerzita 2011. ISBN 978-80-555-0451-3 (<http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Opalkova2/index.html>)
- VESELÁ, D. 2006. *Konzekutívne a simultánne tlmočenie z francúzskeho jazyka. Texty a cvičenia*. Banská Bystrica: FiF UMB, 2006. ISBN 8080832226
- VANČO, M. (ed.) 2010. *Cvičebnica konzekutívneho tlmočenia*. Nitra: UKF, 2010. ISBN 978-80-8094-731-6

Zusammenfassung

Unter Berücksichtigung des spezifischen Charakters der Dolmetschdidaktik und vor dem Hintergrund der kurzen Analyse der Hauptmerkmale von bisherigen Übungsbüchern für Dolmetscher skizziert der Verfasser in seinem Beitrag einen Entwurf des Übungsbuches für die Vertiefung und Unterstützung der Dolmetschkompetenzen

Táto štúdia bola vytvorená realizáciou projektu *Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra*, na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.